

વડોદરા જિલ્લામાં વ્યવસાય કરતી મુસ્લિમ સ્ત્રીઓની આર્થિક સ્થિતિ

ફરજાના રૈયોલીવાળા

રિસર્ચ સ્કોલર, સમાજશાસ્ત્ર, સુરેન્દ્રનગર યુનિવર્સિટી, વઢવાણ

ડૉ. મનીષા ડામોર

અસોસિએટ પ્રોફેસર, સમાજશાસ્ત્ર, સુરેન્દ્રનગર યુનિવર્સિટી, વઢવાણ

સારાંશ

ખાસ મહિલાઓની ભૂમિકાને લગતા બહુ થોડા લખાણો મળે છે; જેમાં વર્ષ 1730ની આસપાસ તંજાવુરના અધિકારી ત્ર્યંબકચજવને સ્ત્રીધર્મપદ્ધતિ અપવાદ છે. આ લખાણમાં ઇસ.પૂર્વે ચોથી સદીમાં લખાયેલી અપસ્તંભ સૂત્રને ધ્યાનમાં રાખીને મહિલાઓના વર્તન પરની નિંદા મહિલાઓ ઉપર લાદવામાં આવેલી ટિપ્પણીઓને સંકલિત કરવામાં આવ્યા છે. (c. 4th c. BCE). તેના પહેલા શ્લોક પ્રમાણે મુખ્ય ધર્મશ સ્મૃતિશુ વિહિતો ભરત સુષુશા શાનામ હી પોતાનાના પતિની આજ્ઞા પ્રમાણે સેવા કરવાને તેની પ્રાથમિક ફરજ માનવામાં આવી છે. અહીં સુષુશા પરિભાષા (સાહિત્યિક "સાંભળવાની ઈચ્છા") એ બહુ બધા મતલબને આવરીલે છે. જેમાં એક શ્રદ્ધાળુની ઈશ્વરને અંજલિ, કે ગુલામની જેમ સેવા પણ સામેલ છે.

ચાવીરૂપ શબ્દો: વડોદરા જિલ્લો, વ્યવસાય કરતી સ્ત્રી, મુસ્લિમ સ્ત્રી, આર્થિક સ્થિતિ

1. પ્રસ્તાવના

દરેક સામાજિક પ્રણાલીએ કાયમી ચાલુ અને શક્તિય રાખવા માટે ચોક્કસ કાર્યાત્મક વશ્યકતાઓને પૂર્ણ કરવી આવશ્યક છે. આ સિસ્ટમોમાં અનન્ય કાર્યાત્મક આવશ્યકતાઓ છે, અને તેઓ આ જરૂરિયાતોને પહોંચી વળવા માટે ચોક્કસ સંસ્થાઓ પર આધાર રાખે છે. આ સંદર્ભમાં બે આવશ્યક સંસ્થાઓ મોખરે છે: કુટુંબ અને લગ્ન. લગ્ન કુટુંબને જન્મ આપે છે, જે બદલામાં સમાજમાં નવા સભ્યોનું યોગદાન આપે છે. આ કૌટુંબિક માળખામાં બે પાયાના ઘટકોને ઓળખવામાં આવે છે: નર અને માદા.

સમાજમાં સ્ત્રી અને પુરૂષો બંનેની મૂળભૂત આવશ્યકતા હોવા છતાં, તેમની સ્થિતિઓમાં અસમાનતા યથાવત છે. "સ્થિતિ" શબ્દ દરેક લિંગ સાથે સંકળાયેલી ભૂમિકાઓથી સંબંધિત છે અને સ્ત્રીની સ્થિતિ તેની ભૂમિકાને વ્યાખ્યાયિત કરવા માટે અભિન્ન છે. "સ્થિતિ" એ તેમના સામાજિક જીવનના વિવિધ તબક્કામાં કુટુંબ, લગ્ન, મિલકત, શિક્ષણ, વ્યવસાય અને ધર્મ જેવા વિવિધ ક્ષેત્રોમાં મહિલાઓના અધિકારો દર્શાવે છે. મહિલાઓ સામાજિક કાર્યના વિવિધ પાસાઓમાં સક્રિયપણે ફાળો આપે છે.

મહિલાઓની સ્થિતિ વિશેની ચર્ચાઓ અસંખ્ય પ્રશ્નો ઉભા કરે છે, ખાસ કરીને ભારત જેવા વૈવિધ્યસભર દેશમાં, કે જેમાં ગ્રામીણ અને શહેરી વિસ્તારો, નગરો અને સામાજિક-સાંસ્કૃતિક વિવિધતાઓનો સમાવેશ થાય છે. ભારતીય મહિલાઓની સ્થિતિને સંબોધવા માટે પ્રાદેશિક, વર્ગ, જાતિ, ધાર્મિક અને શહેરી અથવા ગ્રામીણ તફાવતોને ધ્યાનમાં લેતા એક સૂક્ષ્મ પરિપ્રેક્ષ્યની જરૂર છે. એ સ્વીકારવું અગત્યનું છે કે તમામ ભારતીય મહિલાઓ સમાન દરજ્જો ધરાવતી નથી અને તેમની સ્થિતિ બદલાય છે. આ સંશોધનમાં સંશોધક સમાન ધર્મ સાથે જોડાયેલી મહિલાઓ પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કર્યું છે, જેમાંથી વડોદરા શહેરમાં રહેતી હોય તેવી સ્ત્રીઓનું આર્થિક વિશ્લેષણ પ્રદાન કરવા પ્રસ્તુત અભ્યાસ હાથ ધરવામાં આવ્યો છે.

2. સંશોધન સાહિત્યની સમીક્ષા

- **Wiliums (1956)**, કોલંબિયા યુનિવર્સિટીમાંથી એકલી સ્ત્રીઓના જીવન સંબંધી અભ્યાસ કર્યો છે. જેમાં સંશોધકે છુટાછેડા લીધેલી એકલી સ્ત્રીઓને નિર્દર્શ તરીકે પસંદ કરીને તેઓનું શિક્ષણ,

દામ્પત્યજીવન પાત્રથી અલગ થવાના કારણો અને ત્યાર પછીની નવી જીંદગી અને તેનાં લાભાલાભ જેવા સમગ્ર અભ્યાસમાં આવરી લીધેલ છે અને અભ્યાસના અંતે ચોકકસ તારણો દર્શાવ્યા છે.

- **Hill and Roses (1964)**, વ્યવસાય કરતી અપરિણીત અને વિધવા એકલી સ્ત્રીઓનો અભ્યાસ કર્યો છે. જેમાં સંશોધકે અપરિણીત અને પરિણીત વિધવાના એકલા જીવન વચ્ચેનો ભેદ દર્શાવ્યો છે. આ ઉપરાંત એકલી સ્ત્રીઓ અને કૌટુંબિક વિકાસના મુદ્દા પર ભાર આપીને તારણો પ્રાપ્ત કર્યા છે.
- **Roselar Killer (1984)**, એકલી સ્ત્રીઓના જીવનને તપાસનો અભ્યાસ કર્યો છે. જેમાં સંશોધકે અમેરિકામાં રહેલી એકલી અપરિણીત સ્ત્રીઓનું શિક્ષણ, પ્રવૃત્તિઓ, શોખ, વિકાસ અને આ સમાજમાં તેમને નડતી મુશ્કેલીઓ દર્શાવીને ગહન તારણો પ્રાપ્ત કર્યા છે.
- **આલમ, પ્રો. દસ્તગીર (2008)**, તેમના પેપરમાં દર્શાવે છે કે શ્રમિકોમાં મહિલાઓનો ફાળો હંમેશા ઓછો જોવા મળે છે. તેઓ સામાજિક ન્યાયના સિદ્ધાંત અનુસાર માનવીય ગતિવિધીઓ જેવી કે સામાજિક, આર્થિક અને રાજકીય વગેરેમાં મહિલાઓના સમાન યોગદાનની વાતને સમર્થન આપે છે.
- **મારીયા (1979)**, સ્ત્રીઓના અભ્યાસ માટે લેખકે મેથડોલોજી એટલે કે સંશોધન પદ્ધતિઓ આપવાનો પ્રયાસ કર્યો છે. તેમણે સ્ત્રીઓના શોષણને કઈ રીતે ઓછું કરી શકાય તે અંગે અભ્યાસ વિષયક સૂચનો આપવાનો પ્રયાસ કર્યો છે. તેમણે સૌપ્રથમ સ્ત્રીઓ વિષે અભ્યાસ કર્યો અને તેમણે સૌપ્રથમ સ્ત્રીઓ વિષે અભ્યાસ કર્યો તે પાઉલફેરેએઅપનાવેલ સ્ત્રી-ચળવળ અને પ્રગતિના આધારે કર્યો હોય તેમ જણાય છે.

3. સંશોધનના હેતુઓ

વડોદરા શહેરમાં ખાસ કરીને વ્યવસાય કરતી મુસ્લિમ સ્ત્રીઓની આર્થિક સ્થિતિ તપાસવા માટેના હેતુઓ આ પ્રમાણે છે.

1. વડોદરા જિલ્લામાં વ્યવસાય કરતી મુસ્લિમ સ્ત્રીઓનો આર્થિક દ્રષ્ટિકોણથી અભ્યાસ કરવો.
2. વડોદરા જિલ્લામાં વ્યવસાય કરતી મુસ્લિમ સ્ત્રીઓની આર્થિક સ્થિતિ તપાસવી.

3. સંશોધન પ્રશ્ન

વડોદરા જિલ્લામાં વ્યવસાય કરતી મુસ્લિમ સ્ત્રીઓનો આર્થિક સારી, ખૂબ સારી છે કે ખરાબ છે ?

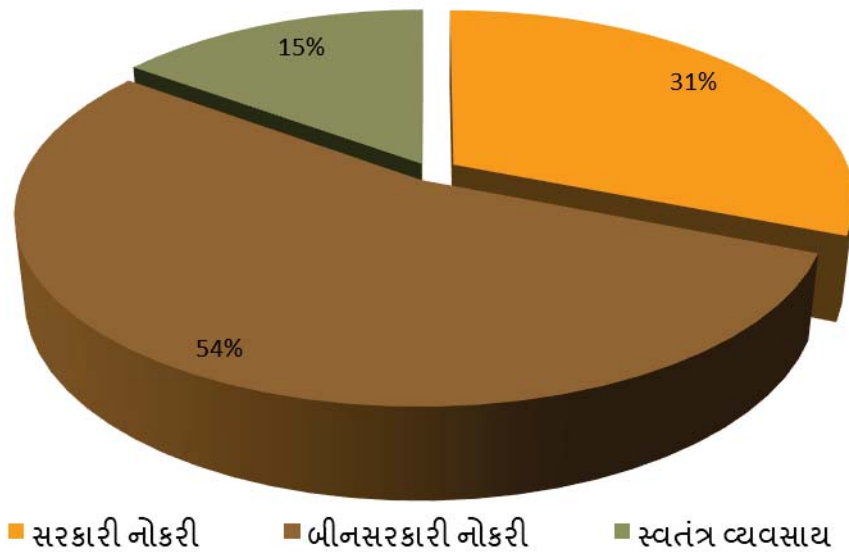
4. સંશોધન પદ્ધતિ

પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં સમષ્ટિ અને નિદર્શનમાં વડોદરા જિલ્લાના ગ્રામ્ય અને શહેરી વિસ્તારમાંથી 824 વ્યવસાય કરતી સ્ત્રીઓને પસંદ કરવામાં આવેલ છે અને તેઓની સ્વરચિત પ્રશ્નાવલી દ્વારા પ્રાપ્ત ઉત્તરવહીઓ દ્વારા મેળવેલ પ્રાથમિકનો ઉપયોગ પ્રસ્તુત સંશોધનમાં કરવામાં આવ્યો છે.

6. વ્યવસાય અંગેનું વિવરણ

વ્યવસાય એટલે માણસ દ્વારા કોઈપણ પ્રકારનું કાર્ય કરી તેના બદલામાં મહેનતાણું મેળવવું. માનવીને પોતાનું જીવન ચલાવવા માટે પૈસાની જરૂરીયાત પડે છે. આ પૈસા માનવીએ કોઈ પણ કાર્ય કરીને કમાવા પડે છે. આ કાર્ય વેપાર, ધંધો, નોકરી, ખેતી, મજૂરી વગેરેક્ષેત્રમાં કરવામાં આવે છે. તેના અનુસંધાનમાં વડોદરા જિલ્લાના ગ્રામ્ય અને શહેરી વિસ્તારમાંથી વ્યવસાય કરતી સ્ત્રીઓની વ્યવસાય પસંદગીના ક્ષેત્રો દર્શાવતું કોષ્ટક નીચે મુજબ છે.

વ્યવસાય પસંદગીના ક્ષેત્રો દર્શાવતું કોષ્ટક

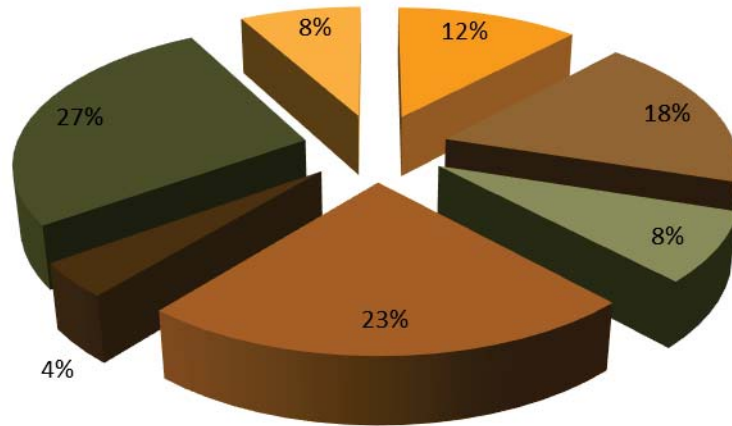

ઉપરોક્ત ગ્રાફ પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે વડોદરા જિલ્લા વિસ્તારમાંથી 824 સ્ત્રીઓના નમૂનાઓમાંથી સરકારી નોકરીમાં 255 સ્ત્રીઓ વ્યવસાય ધરાવે છે, જ્યારે બીનસરકારી નોકરી કરતી સ્ત્રીઓની સંખ્યા 444 અને સ્વતંત્ર વ્યવસાય સાથે સંકળાયેલ સ્ત્રીઓની સંખ્યા 123 છે. જે પૈકી બીનસરકારી નોકરી કરતી સ્ત્રીઓની સૌથી વધુ છે.

7. બિનસરકારી નોકરીનું શાખાવાર વિવરણ

વડોદરા જિલ્લા વિસ્તારમાંથી મુસ્લિમ સ્ત્રીઓના વ્યવસાયિક દરજ્જામાંથી 54% સ્ત્રીઓ કે જે બિનસરકારી નોકરી એટલે કે સરકારી ખાતામાં કોન્ટ્રાક્ટ પર હોય, પ્રાઇવેટ કંપનીમાં અને અન્ય સેક્ટરમાં શ્રમદાન કરતી હોય તેવી મુસ્લિમ સ્ત્રીઓનું બિનસરકારી નોકરીમાં તેના સેક્ટરવાર વિવરણ દર્શાવતો ગ્રાફ આ પ્રમાણે છે.

બિનસરકારી નોકરીનું શાખાવાર વિવરણ દર્શાવતો ગ્રાફ

■ ગારમેન્ટ ■ પ્રાઇવેટ કંપની ■ કારખાના ■ કોન્ટ્રાક્ટ પર ■ ટ્યુશન ક્લાસ ■ મોલ ■ અન્ય

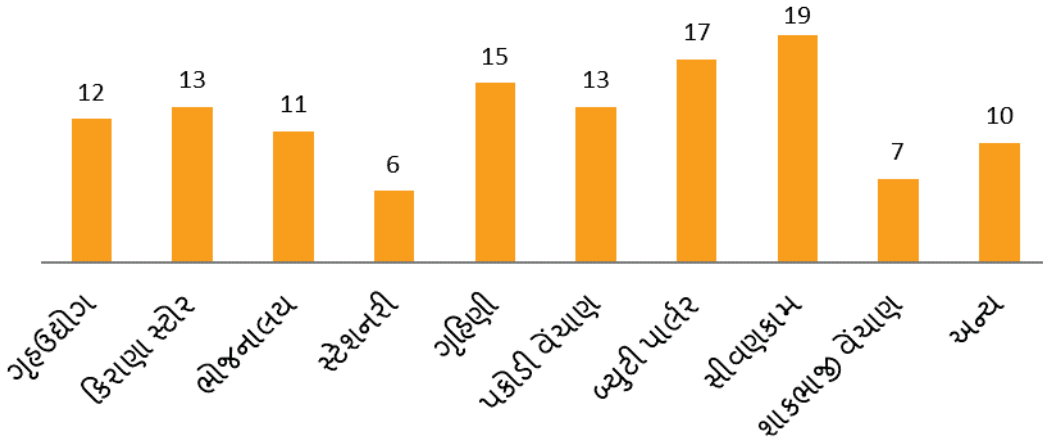
ઉપરોક્ત ગ્રાફ પરથી ફલિત થાય છે કે વડોદરા શહેરમાં 444 બીનસરકારી નોકરી સાથે સંકળાયેલ મુસ્લિમ સ્ત્રીઓમાંથી ગારમેન્ટમાં 53, પ્રાઇવેટ કંપનીમાં 80, કારખાનામાં 36, કોન્ટ્રાક્ટ પરમાં 102, ટ્યુશન ક્લાસમાં 18, મોલમાં 120 અને 36 મહિલાઓ અન્ય વ્યવસાય સાથે જોડાયેલી જોવા મળે છે.

8. સ્વતંત્ર વ્યવસાય અંગેનું શાખાવાર વિવરણ

વડોદરા જિલ્લા વિસ્તારમાંથી મુસ્લિમ સ્ત્રીઓના વ્યવસાયિક દરજ્જામાંથી સ્વતંત્ર વ્યવસાય કરતી સ્ત્રીઓની કુલ 123 મુસ્લિમ મહિલાઓના શાખાવાર વિવરણ દર્શાવતો ગ્રાફ આ પ્રમાણે છે.

સ્વતંત્ર વ્યવસાયના શાખાવાર વિવરણ દર્શાવતો ગ્રાફ

ઉપરોક્ત ગ્રાફ પરથી ફલિત થાય છે કે વડોદરા શહેરમાં સ્વતંત્ર વ્યવસાય સાથે સંકળાયેલ 123 સ્ત્રીઓ પૈકી ગૃહઉદ્યોગમાં 12, કિરાણા સ્ટોરમાં 13, ભોજનાલયમાં 11, સ્ટેશનરીમાં 6, ગૃહિણીમાં 15, પકોડી વેંચાણમાં 13, બ્યુટી પાર્લરમાં 17, સીવણકામમાં 19, શાકભાજી વેંચાણમાં 7 અને અન્ય વ્યવસાય કરતી 10 જોવા મળે છે.

9. તારણો

વડોદરા જિલ્લામાં વ્યવસાય કરતી મુસ્લિમ સ્ત્રીઓની આર્થિક સ્થિતિ તપાસવા માટે લેવાયેલ નમૂનાઓ અને તેના પૃથક્કરણ પરથી મળતા તારણો નીચે મુજબ છે.

- વડોદરા જિલ્લામાં બીનસરકારી નોકરી કરતી સ્ત્રીઓની સૌથી વધુ છે.
- વડોદરા જિલ્લામાં મુસ્લિમ સ્ત્રીઓના બીનસરકારી નોકરીમાંથી સૌથી વધુ મહિલાઓ મોલમાં નોકરી કરે છે.
- વડોદરા જિલ્લામાં મુસ્લિમ સ્ત્રીઓની આર્થિક સ્થિતિ સારી છે, પણ ઘણીવાર તમને આર્થિક મદદની જરૂર જણાય છે.

Vidhyayana - ISSN 2454-8596

An International Multidisciplinary Peer-Reviewed E-Journal

www.vidhyayanaejournal.org

Indexed in: Crossref, ROAD & Google Scholar

संदर्भग्रंथ

- Azim, S. (1997). Muslim Women: (Emerging Identity). New Delhi: Rawat Publications
- Fazal T (2013) "Millennium Development Goals and Muslims in India", OIWPS XIII, Oxfam India working press series.
- Pathak, A., & Sharma, S. (2010). The study of un-natural female deaths in Vadodara city. Journal of Indian Academy of Forensic Medicine, 32(3), 220-223.
- Puranik, R. (2022). Sardar Patel Bharat Ne Kyarey N Malela Shreshth...-Gujarati eBook: भारतने क्यारेय न मलेला श्रेष्ठ एसिप्रधान. RR Sheth & Co Pvt Ltd.
- Qureshi, N. (2022). Role of stakeholders towards the education of Muslim girls in and around Vadodara.
- Qureshi, N., & Thomas, A. (2019). Muslim Girls and Education: An Inquiry in and around the city of Vadodara. Mahila Pratishtha, 5(1), 173.
- Samanta, Suchitra. (2017). Education: Modern: India (Status of Muslim Women and Education in India). Encyclopedia of Women & Islamic Cultures.